

TILSHUNOSLIK FANINING PAYDO BO'LISHI

*Andijon davlat chet tillari instituti**Ingliz filologiyasi, o`qitish metodikasi va
tarjimashunoslik fakulteti**Filologiya va tillarni o`qitish (Xitoy tili) yo`nalishi
102-guruh talabasi***Obidova Fazilatoy Begzod qizi****Ilmiy rahbar: Zaynobidinova I.M.**

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi tilshunoslikning shakllanish jarayoni, turli sivilizatsiyalarning til haqidagi qarashlari va lingvistika fanining shakllanishiga qo'shgan hisssasi yoritiladi. Qadimgi hind, yunon-rim va arab tilshunosligi namunalariga tayanilgan holda tilning jamiyatdagi o'rni, grammatik va fonetik qarashlarning rivoji, shuningdek, til haqida ilk nazariyalar shakllanishining tarixiy bosqichlari izchil tahlil qilinadi. Maqolaning maqsadi — hozirgi tilshunoslik fanining ildizlari qadimda qanday shakllanganini keng qamrovda ochib berishdir.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, qadimgi maktablar, sanskrit, fonetika, grammatika, qiyosiy metod, Panini, yunon-rim, arab tilshunosligi.

Annotation: This article examines the formation of ancient linguistics, early theoretical views on language, and the contributions of various civilizations to the development of linguistic thought. Examples from ancient Indian, Greco-Roman, and Arabic linguistic traditions are analyzed, highlighting their influence on modern linguistics. Additionally, the article discusses the role of language in society and ancient theories regarding the origin of language. To provide a comprehensive overview of the historical foundations of linguistic science.

Keywords: linguistics, ancient linguistic schools, Sanskrit, grammar, phonetics, comparative method, Panini, Greco-Roman, Arabic linguistics.

Аннотация: В данной статье рассматривается процесс формирования древнего языкознания, ранние теоретические представления о языке и вклад различных цивилизаций в развитие науки о языке. Анализируются примеры древнеиндийской, греко-римской и арабской лингвистики, а также их влияние на современное языкознание. Кроме того, обсуждается роль языка в обществе и древние взгляды на происхождение языка. Статья направлена на раскрытие исторических основ формирования лингвистической науки.

Ключевые слова: языкознание, древние школы, санскрит, фонетика, грамматика, сравнительно-исторический метод, Панини, греко-римская и арабская лингвистика.

Tilshunoslik insoniyatning eng qadimiy ilmiy faoliyatlaridan biri hisoblanadi. Tilning kelib chiqishi, inson fikrining shakllanishidagi oʻrni, jamiyat hayotidagi ahamiyati va taraqqiyoti haqidagi tasavvurlar odamzotning dastlabki madaniy bosqichlaridanoq paydo boʻlgan. Qadimgi xalqlar avvalo diniy matnlarni toʻgʻri yodlash, sheʼriy vaznlarni oʻzgarmagan holda saqlash, muqaddas qoʻshiqlarni buzmasdan avlodlarga yetkazish uchun tilning tuzilishi va qonuniyatlarini oʻrganishga ehtiyoj sezganlar. Shu tariqa tilni oʻrganish amaliy zarurat sifatida boshlandi, biroq vaqt oʻtishi bilan mustaqil ilmiy sohaga aylandi.

Tilshunoslik tarixi keng maʼnoda ikki bosqichga ajratiladi: qadimgi tilshunoslik davri va qiyosiy-tarixiy metod asosida shakllangan ilmiy davr. Biroq tilshunoslikning ilm sifatida gullashi XIX asrda yuz bergan boʻlsa-da, uning poydevori juda qadimiy xalq madaniyatlarida – hind, yunon-rim va arab sivilizatsiyalari ilmiy merosida chambarchas shakllangan. Aynan shu uch maktab keyingi lingvistika taraqqiyotiga asosiy ilmiy yoʻnalishlarni bergan.

Qadimgi hind tilshunosligi til haqidagi eng erta va eng mukammal nazariyaga ega anʼanalardan biridir. Hindlarning diniy va marosimiy matnlari – tilning fonetik, grammatik va semantik tomondan chuqur oʻrganilishiga sabab boʻlgan. Ularning talaffuzini oʻzgarmas saqlash maqsadida hind olimlari tilda tovushlarning tabiatini oʻrgangan, sheʼriy vaznlarni tahlil qilgan, soʻzlarning kelib chiqishini izlagan. Shu jarayonda Shiksha (fonetika), Chxanda (sheʼriyat va vazn), Vyakarana (grammatika), Nirukta (etimologiya) kabi yoʻnalishlar shakllandi. Bu anʼanalarning eng yirik vakili Panini boʻlib, u miloddan avvalgi IV asrda “Ashtadhyayi” nomli grammatik tizimini yaratgan. Paninining grammatikasi nafaqat hind tilshunosligida, balki butun dunyo lingvistikasida eng mukammal nazariy modellardan biri sifatida eʼtirof etiladi.

Yunon-rim tilshunosligi esa til haqidagi nazariy fikrlashning chuqurligi va ilmiy mantiqi bilan ajralib turadi. Yunon faylasuflari – Platon, Aristotel, Gomer asarlari sharhlovchilari – tilning mohiyati, soʻzning tabiati, maʼno va shakl munosabati, grammatik kategoriyalar haqida fundamental nazariyalar yaratganlar. Platon soʻzning maʼnosini tabiat bilan bogʻlashga urinib, tilning falsafiy mohiyatini ochib berishga harakat qilgan. Aristotel esa soʻz turkumlari, kategoriyalar, gap tuzilishi kabi tushunchalarni ilmiy tizimga solgan. Rim grammatiklari Donat va Prissiyan esa yunon nazariyasini amaliy oʻqitish tizimiga aylantirib, yevropa grammatikasi poydevorini yaratgan.

Arab tilshunosligi VIII–X asrlarda eng yuqori choʻqqiga chiqqan ilmiy maktablardan biridir. Qurʼon tilini toʻgʻri oʻqish va sharhlash zarurati arab tili grammatikasi, fonetikasi, leksikologiyasi va etimologiyasining chuqur oʻrganilishiga sabab boʻldi. Arab tilshunosligining asoschisi Sibaveyh boʻlib, uning “Kitob” asari arab grammatikasining eng mukammal manbalaridan biridir.

Xalil ibn Ahmad tovush tizimini tahlil qilgan, vazn dunyosini yaratgan, Ibn Jinniy esa tilning tabiati, lugʻatning shakllanishi, soʻz maʼnosining rivoji haqida chuqur ilmiy qarashlar ilgari surgan. Arab tilshunosligi, ayniqsa, fonetika, lugʻat tuzish va grammatik nazariyani tizimlashtirishda jahon ilmiga katta taʼsir koʻrsatdi.

Umuman olganda, qadimgi tilshunoslik til haqidagi ilmning dastlabki va eng muhim bosqichlaridan boʻlib, hozirgi lingvistikaning shakllanishida katta rol oʻynadi. Hind, yunon-rim va arab maktablari tilning fonetikasi, grammatikasi, semantikasi, lugʻatshunosligi boʻyicha boy ilmiy meros yaratdi. XIX asrda qiyosiy-tarixiy metodning paydo boʻlishi tilshunoslikning haqiqiy ilmiy fan sifatida mustahkamlanishiga olib keldi, biroq uning ildizlari aynan mana shu qadimgi anʼanalarga borib taqaladi. Shu sababli zamonaviy lingvistika tarixini tushunish uchun qadimgi tilshunoslik merosini bilish nihoyatda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aristotle. Categories and On Interpretation.
2. Musayev A., Rasulov B. Tilshunoslik nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2010.
3. Panini. Ashtadhyayi. (Qadimgi hind grammatikasi haqida izohli nashrlar).
4. Sibaveyh.